

Др Драгор Хибер*

Andrej Savin, *EU Internet Law*, Elgar European Law, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2013, 266.

Пре мање од две деценије *Андреј Савин*, писац ове обухватне, интердисциплинарне и детаљне књиге о праву интернета, био је истакнути ђак Правног факултета у Београду, након тога последипломац и докторанд чувених универзитета (Кембриџ), предавач европског права на том универзитету, данас је ванредни професор *Copenhagen Business School* у Данској. Насловом, ова књига је везана за европско право, али аналитички инструменти које аутор користи чине је интересантном и правницима ван ЕУ, па и онима у Србији, не само због очекиваног процеса придруживања, већ и као преглед могућих одговора на питања која се и овде све више постављају. Ова монографија није, наиме, само приказ регулаторног оквира интернета у изворима комунитарног права, већ је и упоредноправна студија, пре свега захваљујућу упоредној анализи са правом САД, али аналитичка и критичка студија прихваћених правних политика и метода регулисања.

У поговору на корицама књиге издавач је нагласио и да је ово правовремена студија. Велики број референци у тексту показује да се о интернету као предмету права релативно дуго и свакако много пише у свету. Листа европске регулативе (Secondary legislation, комунитарних извора) на самом почетку ове монографије показује да је интернет постао предмет динамичног законодавства – ништа чудно с обзиром на то да се ради о новом и глобалном феномену од огромног значаја – а листа случајева Европског суда на које се аутор позива дата на истом месту, показује и практичан значај и практичне неспоразуме у примени новоствореног правног оквира. Студија је дошла у прави час због покушаја да се феномен интернета правно анализира обухватно, на једном месту, из различитих углова, интердисциплинарно, на основу обухватне и добро простудиране грађе.

* Аутор је ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду.

Интердисциплинарност – наравно у оквирима правне науке – се манифестује тиме што је аутор изабрао и насловима поглавља издвојио низ тематских подручја, која на први поглед, називом али и предметом и методом, припадају различитим гранама права, а обједињује их „европска правна судбина“. Повезује их у студији чињеницом да испољавају у односу на појам интернета, с једне, и европски правни оквир али и отворена питања у правном обликовању овог феномена, с друге стране. Избор тих „ужих“ предмета анализе повезаних с интернетом као заједничким предметом регулисања и обухватном темом правне студије није, при томе, учињен на основу неког претходно и априори датог критеријума, није у питању подела, *класификација* института унутар Права интернета ЕУ као унапред дефинисане (нове) гране права, не ради се о примени дедуктивног метода. Питања која су анализирана наметнуо је, по свему судећи, правни живот, практично отварање питања, одговори законодаваца (и других потенцијалних регулатора), практична примена. Ни редослед којим су та питања у студији презентирана наравно није насумичан, није ни диктиран (само) редоследом којим су се појавила у комунитарној регулативи, ни (само) логиком изабране законодавне политике, већ је опредељен (и) унутрашњом логиком („законитостима“) и унутрашњим везама између сегмената сложеног феномена на који се сва номинално различита поглавља односе.

Први, уводни део студије, *Уређење интернета у Европској унији*, прилика је аутору да каже и неколико начелних ствари о интернету и праву. Простор интернета је простор сусрета слободe и опасности од њене злоупотребе. Отуда је, са појавом и ширењем интернета, рано настајала и правна интервенција, најпре у САД, а затим и у Европи. Та специфична, интернету намењена регулатива почела је поводом заштите интелектуалне својине, затим зарад регулисања електронске трговине, брзо се проширила на заштиту података и заштиту личности, заштиту потрошача, па и кривично правну интервенцију. Развој правног оквира био је условљен специфичном архитектуром интернета, у којој технологија битно, готово одлучујуће утиче на законодавну политику. *Слојевита структура* интернета, као прва карактеристика његове архитектуре, његова хетерогена природа која се огледа у међусобним односима хардвера, софтвера и садржине, захтевала је да регулатива прати ту сложеност структуре, настојањем да регулација „циља“ управо онај слој у коме се правна питања која треба регулисати рађају, манифестују. Друго, *end-to-end* архитектура, могућност директне комуникације корисника, чини интернет дубински, суштински децентрализованим, у мери да сегменти, све до коначног корисника буду у великој мери независни од „централног система“, односно један од другог. Једна од последица те децентрализације је да су важна, у суштини правна

питања, на пример стандарди и процедуре (протоколи) и домени, данас под управом невладиних тела, и од њих регулисани. Овакав начин регулисања се наметнуо, ако добро разумемо, јер се учесници у мрежи добровољно подвргавају тој управи и правилима којима се она остварује – то је неопходно за њихово учешћа у систему. Најзад, битна карактеристика интернета која утиче и на карактеристике његовог правног оквира је његова *неутралност*. Неутралност је израз који се овде употребљава да означи однос интернета према садржајима који су на њему постављени, односно према апликацијама и услугама које се на њему одвијају. Та неутралност има за резултат и став да управљачи, регулатори и владе треба да обезбеде исти квалитет интернета без обзира за које се апликације или садржаје користи, да он мора бити недискриминаторан. Такав, слојевит, децентрализован и неутралан, интернет отвора многа питања правног уређења. Прво питање је „судбинско“: да ли је и у којој је мери интернетом уопште могуће правно управљати, или он само може бити у извесној, мањој или већој мери, регулисан, у неким сегментима. А када се отвори Пандорина кутија те регулације питања се умножавају, од начелних, националан или међународни модел регулације, па даље државна регулација, регулација невладиних организација, корпорација и саморегулација медија, све до сасвим конкретних, на појединим тачкама регулисања.

Након овог уводног дела у студији следи 9 поглавља у којима се расправља о исто толико поља ЕУ регулације. Следи њихов приказ у најкраћем.

Прво је *електронска трговина*. Још у уводном делу аутор је констатовао да је ЕУ препознала значај интернета за економски развој, и да се определила за (правну) интервенцију у питања која се односе на јединствено тржиште, тиме и електронску трговину, уз она која тангирају заштиту личних права, посматрану као заштиту личности и заштиту потрошача. Сама електронска трговина не разликује се, на први поглед од других начина закључења уговора на дистанци: на први поглед нема одлучујуће разлике између закључења уговора разменом факс порука у односу на слање електронских писама или куповину преко website-а? Али је и могуће уочити, на пример, сложеност питања сукоба надлежности и сукоба закона у овим случајевима, или низ питања која отвара електронско плаћање. На део ових питања настојала је да одговори европска *Electronic Commerce Directive* из 2000. године (у САД је *A Framework for Global Electronic Commerce* публикован 1997, а годину дана раније усвојен је *UCITRAL Model Law on Electronic Commerce*). ЕУ директивом је обухваћен, с идејом да она буде оквирна, низ повезаних питања, као што су мере заштите потрошача у електронској трговини, електронски потпис, ауторска и сродна права, па и нека финансијска и пореска питања.

Пракса Европског суда је инсистирала на недискриминаторској примени правила из Директиве. Она су била и основ за хармонизацију националних права, све с идејом да се као основне активности остваре успостављање *service providers* (израз је и код нас у употреби и боље га је не преводити), трговинске комуникације, електронских уговора, посредничке одговорности, вансудског решавања спорова.

Међународна надлежност и меродавно право, следеће поглавље студије, логички следи када се има у виду сам појам електронске трговине. Традиционалне тачке везивања и колизиона правила, када их треба применити на интернет, постају непримењива: интернет не познаје (државне) границе. Данас судови прихватају надлежност и када се ради о туженом који послује глобално и примењују национално право и на случајеве са страним елементом, када је везан за интернет. Аутор у овом поглављу полази од Европских правила о признању и извршењу страних одлука (тзв. *Bruselles I Regulation*), када се ради о решавању сукоба надлежности, односно Римских правила о закону који ће се применити на уговорне облигације (тзв. *Rome I Regulation*) као и *Rome II Regulation on the Law Applicable to Tort* и прати развој праксе о примени ових правила на уговоре везане за *cyber простор*.

Уређивање говора и садржаја је следеће поглавље књиге којим се отвара још једна Пандорина кутија контроверзи у регулацији интернета. Створен да омогући проток информација у свету без граница, интернет је суочен са нелегалним и штетним садржајем. Отуда је питање на које се не може одговорити без остатка: да ли, колико и како контролисати садржај на интернету.

Следеће поглавље посвећено је *Одговорности посредника*, оних који се комерцијално баве протоком информација на мрежи, без да сами стварају садржаје, и који чувају идентитет односно анонимност корисника, спречавајући или уклањајући штете које корисницима могу нанети они који се баве производњом и „качењем“ информација (садржаја) на мрежу или пак усмеравањем тих информација ка корисницима. Ради се о интернет провајдерима. Аутор приказује и објашњава разлику између америчког и европског приступа односу између провајдера и потрошача, првог који за основу има слободу говора и штампе, и другог који полази од концепта информатичког друштва.

Интелектуална својина и интернет је тема следећег поглавља, једна од најзначајних и најсложенијих када се о правном регулисању интернатета ради. У овом поглављу аутор даје преглед дилема о нивоу и начину регулисања, као и преглед актуелних решења.

Заштита података и заштита приватности је за комунитарно право веома значајна с обзиром на важност који се у Унији

придаје овој заштити. Аутор у овом поглављу приказује развој секундарних извора у овај области али и примарне изворе, уговоре, укључујући и уговоре са трећим, од којих је вероватно најзначајнији *EU/US Safe Harbour Agreements*.

Закључење уговора али и друго персонализовано учешће на мрежи отварају низ правних питања, код којих је технолошки основ битно утицао на правна решења. Правац и начин на који ЕУ одговарала на та питања приказан је у поглављу под називом *Дигитални идентитет и електронски потпис*. Питање идентитета је једно од битних за сигурност на мрежи. Питање доказа да је учесник на интернету онај који тврди да јесте предмет је Директиве о електронском потпису, а ЕУ Директива о електронском плаћању уређује аутентичност промета новца.

И на крају пре закључака је одељак о *Сајбер криминалу*. Унија није првенствено надлежна за кривично право, али нове врсте или нов облици криминала који се дешавају у државним границама, неомеђаном простору као што је интернет захтева сваковрсне реакције, па је коришћена и могућност комунитарне интервенције када је у питању посебно опасан прекогранични криминал. Директива против напада на информационе системе је у фази припреме, али се већ сада кроз примарне изворе, али и Конвенцију Савета Европе о сајберкриминалу, формира заједничка политика у односу на криминал који се манифестује као напад на мрежу – различит облике хакерисања, пиратства, компјутерских превара, али и против штетног садржаја на мрежи, на пример порнографског, дечије порнографије и сл.

Студија Андреја Савина даје потпуну и јасну информацију о стању правне регулативе која за предмет има интернет, кроз поређења и компаративну анализу, и шире од европског права на које упућује њен наслов. Извори и тумачења, пракса и међусобни утицаји појединих решења, суштинска објашњења изабране правне политике у ЕУ приказани су при томе веома прегледно, разумљиво и правнику коме су већ из генерацијских разлога технолошки аспекти интернета познати само у главним цртама. Јасноћа и лакоћа излагања резултат су продубљеног познавања материје. Отуда, читајући ову књигу, радознали правник може да започне своје упознавање са правом интернета какво је данас, а с обзиром на темпо развоја неће бити исто прекосутра, али и да проникне у многе дилеме и дубине ове регулативе, у мери да може да наслути каква ће бити сутра.

Најзад, на самом крају, читалац из Србије не може да не постави питање: где смо ми у односу на у књизи анализирану регулативу. И без подробније аргументације могуће је изнети тврдњу да

нисмо пропустили све возове, па и да нисмо у недостижно великом закашњењу, да је овдашњи законодавац препознао важност многих од у књизи студираних питања и трагао за овдашњем друштву и степену развоја интернета примереним одговорима. Треба нагласити: и у будућности, заостајање није дозвољено.